

## ՁՄԵՌՆԱՅԻՆ ԱՅՑ ՄԸ ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻՆ

1.- Մատենադարան.- Պատրաստուելիք կենսագրական մը ամբողջացնելու մտահոգութեամբ, որոշած էի անձամբ պրպտում կատարել երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան սեփական Գալուստ Կիւլպէնկեան Մատենադարանին մէջ: Ատենօք, որպէս ժառանգաւոր եւ Ընծայարանի ուսանող սարկաւազ յանախ գտնուած էի այս երկյարկանի քարաշէն կառոյցի հրապուրիչ գրկին մէջ, ըլլայ հանդիսաւոր առիթներով, ըլլայ անձնական նախաձեռնութեամբ: Երջանկայիշատակ եղիշէ Դուրեան Պատրիարքի յիսնամեայ յորելեանին (1929) առիթով Գալուստ Կիւլպէնկեանի եօթը հազար Ստերլինի նուիրատութեամբ կառուցուած այս գեղեցիկ շէնքը, Սրբոց Յակոբեանց վանքի նորագոյն շէնքն է. եթէ չհաշուենք վանքի մուտքի հանդիպակաց դաշտին մէջ 1970ական բուականներուն կառուցուած Ալեքս եւ Մարի Մանուկեան ժառանգաւորաց վարժարանի ընդարձակ շէնքը:

Կատարելիք պրպտումիս առարկան պիտի ըլլար Ամերիկայի Հայոց անդրանիկ հովիւ Յովսէփ Արք. Սարաճեանի աստուածաբանական կրթութեան վայրի եւ անոր քահանայական ձեռնադրութեան վայրի եւ բուականի ստուգումը: Տեղ մը կարդացած էի Յովսէփ Արք. Սարաճեանի վախճանումին առթիւ յիշեալին քարեկամ խմբագիր Մկրտիչ Փորթուֆալեանի Մարտէյ հրատարակած Արմենիա լրագրին Հոկտ. 29, 1913 բուականի մահագրականը, որուն համաձայն Սարաճեան «Երուսաղէմի ժառանգաւորաց վարժարանի փայլուն

ժամանակն իր կրթութիւն այնտեղ ստացած եւ հոն վարդապետ ձեռնադրուած է: Փաստեր կան, Ուստըր (Մաս.) Ամերիկեան օրաթերթի մէջ 1889ին գրուած Պոլիսէն նոր ժամանած հովիւ Սարաճեանի մասին, ըստ որոնց ան իր կրթութիւնը ստացած էր Երուսաղէմ: Սակայն տարիներ առաջ կատարած պրպտումս Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան հնօրեայ ՍՈՆՆԵՐՈՒՆ մէջ, հոն ուր ժամանակակից ժառանգաւորներու թուումը արձանագրուած է, ցոյց տուած է թէ Սարաճեան ազգանունով որեւէ ժառանգաւոր չէ գտնուած Երուսաղէմի մէջ: Ասկէ գտտ, Մկրտիչ եպս. Աղաւունի իր 1930ին հրատարակած Միաբանք եւ Այցելուք Հայ Երուսաղէմի գրքին, մէջ ուր գրած է 1500է աւելի անհատներու մասին, բնաւ չէ ներկայացուցած Յովսէփ Սարաճեանը:

Առանց փորձելու ամեիկացի այդ տեղական լրագրողներու 1889ին տուած տեղեկութեան աղբիւրը փնտռելու, որոշեցի անգամ մը եւս ուղեւորիլ Երուսաղէմ, ձմեռնային այդ եղանակին պարապելու Գալուստ Կիւլպէնկեան Մատենադարանին մէջ: Ամերիկայի Արեւելեան Թեմի Առաջնորդը՝ Տ. Խաժակ Արք. Պարսամեան, մեծաւորս, տուաւ իր հաւանութիւնը իմ շուրջ երեք շաբաթ տեւելիք բացակայութեանս համար: Շաբաթներ առաջ գրով տեղեկացուցած էի Երուսաղէմի հայ Պատրիարք Ամեն. Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեանին, իմ ծրագրած այցելութեանս նպատակին եւ ժամանումիս բուականի մասին:

Յունուար 3, 1998ին Թէլ Ավիվի օդանաւակայանը դիմաւորուեցայ

Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց միաբանութեան աւագ Թարգման Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեանի կողմէ: Հայ շարժավայրի մը օգնութեամբ շուտով հասանք Երուսաղէմ, ուր տեղաւորուեցայ միաբանական երկյարկանի «Պարտիզա-թաղ»ի թիւ 12 յարկաբաժինը, գետնայարկի վրայ, ամենէն մօտը շէնքի մուտքին: Մի քանի մահեակալ պարունակելու չափ լայն այս յարկաբաժնի գոյգ դռներէն միոյն ճակատը արձանագրութիւն մը կը յայտարարէ թէ յարկաբաժնին նորոգութեան նուիրատուն եղած է Ամբրիկայի հայ եկեղեցւոյ Արեւելեան Թեմը:

Քանի երեկոն չէ յառաջացած, կը կտրեմ վանքի մեծ բակը եւ կամարակապ մուտքերէ անդին Հայր Ռազմիկի ընկերակցութեամբ կը բարձրանամ Պատրիարքարանի սանդուխէն վեր: Զանգակի կոճակը սեղմուելուն, Պատրիարք Սրբազանը, որ հեռախօսով բարի գալուստ մաղթած էր ինձ, կը բանայ իր աշխատասենեակն առաջնորդող նախադուռը: Քիչ ետք կը հասնի Հայր Վանիկ՝ պատասխանատու տպարանին եւ մատենադարանին: Թորքում Պատրիարք զիս յանձնարարած է Հայր Վանիկին: Պահը շաբաթ երեկոյ է: Կը համաձայնեմ որ մատենադարանի աշխատանքիս պիտի ձեռնարկեմ յառաջիկայ Երկուշաբթի:

Կիւլպէնկեան Մատենադարանը, նման իրեն հարեւան Մարտիկեան քանգարանին եւ նախկին Ժառանգաւորաց Վարժարանին, չորս կողմէն բաց եւ անջատ շէնք մըն է: Մինչեւ ասկէ մի քանի տարի առաջ անոր հաւատարիմ վարիչն էր բազմատաղանդ Սահակ Գալայճեանը հանգուցեալ: Ներկայիս այրին՝ Սիրարփի: Տրուած

ըլլալով որ առժամեայ տեսուչ Հայր Վանիկ, որպէս միաբան ունի ժամարարի յատուկ այլեւայլ պարտաւորութիւններ, յառաջիկայ 12 օրերու ընթացքին զիս պիտի աւելցնէր իր ուշադրութեան առարկաներուն վրայ: Հ. Վանիկ պատեհ ժամանակին կու գար, սովորական էնթարին հագած, կը բանար մատենադարանին ծանր դուռը, ինձ համար կը բանեցնէր շարժական ջեռուցիչը, մօտեցնելով գայն ծունգիս, եւ ազատ սեղաններէն մին կը մատնանշէր ինձ որպէս աշխատանքի կէտ մեծկակ ընթերցասրահին մէջ: Փափաքելով աչքէ անցնել պոլսահայ թերթերու հաւաքածոներ հետզհետէ Հայր Վանիկին կու տայի մէկ դար կամ աւելի հին ԱՐԵՒԵԼՔԻ, ՄԱՍԻՍԻ, ԲԻԻԶԱՆԴԻՈՆԻ անունները: Հայր Վանիկ ասոնց կազմուած ծանր հատորները անձամբ երկրորդ յարկէն կ'իջեցնէր, օգտագործելով ինձ ծանօթ պոլստակած եւ մետաղէ նեղլիկ աստիճանները: Ի հարկին, զիս հետաքրքրող յօդուած մը Տիկին Ս. Գալայճեանի ձեռքով կը լուսահանուէր թղթածրարիս համար: Այս գործընթացով պատահմամբ գտայ գրացանկին մէջ հին կանոնագրութիւն մը Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան: Այս մէկը չկար Պատրիարք Սրբազանի ինձ տրամադրած կանոնագիրներու հաւաքածոյին մէջ: Մատենադարանի գրասենեակէն հեռաձայնեցի Պատրիարքին, եւ անոր հաւանութիւնը առնելով գտնուած կանոնագրութիւնը լուսահանել տուի Տիկ. Ս. Գալայճեանին:

Կիւլպէնկեան Մատենադարանի շէնքէն ներս նորոգութեան եւ բարեփոխութեան կարօտ շատ բան կայ: Զեռուցումի կեդրոնական դրութիւն գոյութիւն չունի: Շարժական ջեռուցիչը

հազիւ կը տաքցնէ ծունգերէս մին, մինչ միւսը կը շարունակէ մսիլ: Ծանր վերարկուս հագած կը նստիմ աշխատած տեղս: Լուացարանը խանգարուած է: Շէնքը կառուցուած է առանց մառանի, մինչ տասնամեակներէ ի վեր քաղմացող հաւաքածոներու ոմանց մնայուն տեղը պէտք էր ըլլար ստորերկրեայ: Մատենադարանը ունի իր պատահական կամ մնայուն օգտագործողները, որոնց մէջ մէկ քացառութեամբ որ եւ է վեղարաւոր չնշմարեցի: Հայաստանէն եկած միջին տարիքով Պարոն Գ. Կարախանեան եւ ես, անգամ մը հարկ եղածէն աւելի երկարատեւ օր ցերեկով քանտարկութեամբ մատենադարանին մէջ, պարզ սա պատճառով որ քանալին զոր Հայր Վանիկ քացառարար այդ օր վստահած էր ինձ, կղպանքը ներսէն քանալու անկարող էր: Անգլիայէն այցելու գրասէր հայ Դոկտոր մը անվերջանալի վէճի բռնուեցաւ Հայր Վանիկի հետ, վաճառելի գրքի մը նիւթական արժէքի մասին:

Դիշերը Պարտիզաբաղի սենեակիս մէջ չունենալով ընթեռնելի նիւթ, Տիկ. Ս. Գալայնեանի արտօնութեամբ, ստորագրելով անհրաժեշտ թուղթեր, մի քանի օրուան համար փոխ առի Գրիգորիս Եպս. Պալաքեանի Հայ Դոկտորայի Բ. Հատորը եւ Շնորհիք Պատրիարք Գալուստեանի Օրագրութիւնը:

Մատենադարանի հայերէն գրացուցակի քարտերը լեցուցած են քառասունէ աւելի գործոցներ: Ծայրէ ծայր քննեցի այս ցանկը, գոհ մնալով երբեմն մեծ ուսումներ ընել կարենալու առիթներէն, ինչպէս, զոր օրինակ երբ նիւթը Մեսրոպ Մաշթոց էր:

Ի վերջոյ, չգտայ զիս այս մատենադարանը առաջնորդող հարցումներուս պատասխանը: Կացութիւնը

պարզեցի Պատրիարք Սրբազան Հօր: Կը մօտենար Ամերիկա վերադառնալուս օրը: Թորգոմ Սրբազան յայտնեց գոյութիւնը հին դիւանական թուղթերու անտեսանելի շտեմարանի մը, որու քանալին կամ քանալու անհրաժեշտ քանալիներէն մին կը գտնուէր երիտասարդ արեղայի մը մօտ: Ժամադրութեայ դիւանատան պաշտօնեայ Դաւիթ Գալանեանի հետ, որ կրցաւ քանալ դուռը այս դուռէն անճանաչելի, անպատուական շտեմարանին, Սրբոց Յակոբեանց Տաճարի մոմավաճառի դրան մօտ: Դաւիթ Գալանեանի հետ պրպտելով, կրցայ գտնել ցիր ու ցան դասաւորուած կարգ մը թուղթեր սնտուկներու մէջ: Հին հաշուետոմարներու շարքին գտանք ցուցակ մը 19րդ դարու որոշ ժամանակաշրջանի մը Սրբոց Յակոբեանց տաճարին մէջ կամ մօտակայքը կատարուած քահանայական ձեռնադրութեանց, շուրջ 1874-1875 թուականներուն: Յովսէփ Սարաճեան իմ ենթադրութեամբ հաւանաբար ձեռնադրուած էր այդ թուականներուն: Սակայն չկար Սարաճեանի անունը այս թուղթերուն մէջ:

Անհրաժեշտ «Մնաք Բարով»-ներով մեկնեցայ Երուսաղէմէն, օր մը ուրիշ աղբիւրէ լոյս ստանալու յոյսով: Մինչ այդ Կիւլպէնկեան Մատենադարանը եւ դիւանական թուղթերու հաւաքածոն կը սպասեն նորոգուած եւ ընդարձակուած նպատակայարմար շէնքի:

2.- Աւագ Տօներու Կատարումը Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Հայ Տաճարին մէջ.

1935էն մինչեւ 1941 ամէն Յունուարի 13էն անմիջապէս առաջ չորս Աւագ Տօներու շքեղ կատարումը վայելած էի Երուսաղէմի Սրբոց

Յակոբեանց տանարին մէջ, փոխասացմամբակալի, խնկարկողի կամ սարկաւազի հանգամանքներով: Այժմ 47 տարի ետք, որոշած էի Գալուստ կիւլպէնկեան Մատենադարանին մէջ հետազօտութեանս առիթով, տօնախմբութեանց պահերը անցնել հայկական տանարին մէջ: Ինչպէս իմ սարկաւազութեան եռամեայ շրջանին, ժախակողմեան դասն էր ինծի յատկացուածը, վեղարաւորներու լեցուցած շարքին ոտքը, ժառանգաւորներու ստուար խումբին կոնակը: Աջ թեւս կը կոթնի կապոյտ աղիւսով հիւսուած պատին, որու վերեւ փովեփով, շարուած են մրոտած մարդահասակ նկարները հայրապետներու:

Եօթնեակի մը ընթացքին յաջորդաբար պատահող չորս Աւագ Տօները պէտք է խուսափին կիրակիէ, Չորեքշաբթիէ եւ Ուրբաթէ: Շաբթուան մնացեալ լուր օրերուն է որ կրնան տօնուիլ, որովհետեւ որոշ սուրբերու պանծացումին յատկացուած են: Կը բաւէ որ Ս. Ծննդեան Տօնի պահի եօթնեակը չը սկսած, տօնուին միեւնոյն հերթականութեամբ, աստուածաշնչական հետեւեալ սուրբերը, որոնք կը համարուին վկաներ Յիսուս Քրիստոսի ծնունդին եւ յայտնութեան:-

1.- Դաւիթ Մարգարէ (Հ.Կ.) եւ Յակոբ Առաքեալ (Ն.Կ.)

2.- Ստեփանոս Նախավկայ (Ն.Կ.)

3.- Պետրոս եւ Պօղոս Առաքեալներ (Ն.Կ.)

4.- Յակոբ Առաքեալ եւ Յովհաննէս Աւետարանիչ՝ «Որդիք Որոտման» (Ն.Կ.)

Անցնելէ առաջ տօնախմբութեանց նկարագրութեան, կարելոր է որ ընեմ զոյգ մը ճշդումներ: Նախ, թէեւ կը խօսիմ Յունուարի մասին, սակայն ըստ

Երուսաղէմացի տօնասէրներու, այս տօներու ժամանակը տակաւին կը համարուի Դեկտեմբեր: Այս հաշուով, Ամերիկացիներու եւ ոչ-Օրթոտոքս Եւրոպացիներու, Յունուար 1 Յը Դեկտ. 31 է Երուսաղէմի մէջ, ամանորի հաւաքոյթի առիթ: Երկրորդ՝ Դաւիթ Մարգարէն նոյն ինքն Դաւիթ Թագաւորն է, նախահայր «Երկնաւոր Թագաւոր» Յիսուս Քրիստոսին: Ստեփանոս նախավկան մտատիպարն է սարկաւազներուն, ուսեալ եւ շնորհալի: Պետրոս եւ Պօղոս իրարմէ տարբեր անհատականութեան տէր տարածիչներ են Քրիստոնէութեան: Երկու Յակոբ Առաքեալներէն առաջինը Յիսուսի ազգական «Տեառնեղբայրն» է, առաջին եպիսկոպոսը Երուսաղէմ ֆաղափի նորարողորոջ եկեղեցւոյն: Երկրորդ Յակոբը, իր եղբօր՝ Յովհաննէսի հետ, արհեստակից էր Պետրոսի, այսինքն ձկնորս: Յիսուսի տասնմէկ հաւատարիմ աշակերտներէն առաջին նահատակողը եղաւ այս Յակոբը, զոր գլխատել տուաւ Հերովդէս Չորրորդապետը: Երուսաղէմի Հայոց փառաւոր տանարը «Սրբոց Յակոբեանց» անունը ստացած է որովհետեւ երկու Յակոբները կապ ունին անոր հետ: Առաջինին եպիսկոպոսական արժողը կից է Պատրիարքի գահին, իսկ ձկնորս Յակոբի գլուխը թաղուած կը պահուի մարմարակերտ սեղանի մը ներքեւ, տանարի հիւսիսային պատին մէջ կառուցուած փոքր Դիւխաղիի մատուռին մէջ:

Երուսաղէմի հայ Պատրիարքութիւնը իր միաբաններով հնարաւորութիւն ունի Երուսաղէմ ֆաղափի իր սրբավայրերը զարդարող այս կամ այն խորանին վրայ տօնախմբելու Աւագ Տօները: Սակայն հիանալի կարգադրութեամբ մը չորս

Աւագ Տօները երկարատեւ շարժանկարի մը նման կը տօնախմբուին Սրբոց Յակոբեանց Տաճարի որոշ սեղաններուն վրայ, տարուէ տարի անփոփոխ պահելով արարողութեանց կերպը: Զեն փոխուիր զարդարանքը, զգեստները, երգեցողութեանց նիւթը, տօնակարգը: Ինչ որ փոխուած է կատարողներն են մեծ-մասամբ, եւ ներկայ գտնուող աշխարհական մեծ ու պզտիկ տօնասէրները: Զորս տօներն ալ իւրաքանչիւրի նախորդ օրը յետմիջօրէի ժամերգութեան կը կցեն նախատօնակ, որոնք առիթով քահանայական աստիճան ունեցողները հագած կ'ըլլան նոյնատեսակ շուրջառ: Տեառնեղբայր եւ Գլխադիր Յակոբներուն նախատօնակը կը նոխանայ հանդիսաւոր «Հրաշափառ»ով եւ Տեառնեղբայր Յակոբի տօնին մատուցող պատարագին կը յաջորդէ հոգեհանգստեան Պաշտօն երուսաղէմի հանգուցեալ հայ Պատրիարքներու հոգւոյն համար: Իսկ Որդւոց Որոտման Տօնին, երբ հանդիսաւոր Ս. Պատարագ կը մատուցուի Ս. Գլխադրի մատուռը, մեծահանդէս թափօր կը յաջորդէ պատարագին, Սրբոց Յակոբեանց Տաճարին մէջ: Զորս տօներէն իւրաքանչիւրին, Օրհնութեան շարականին կը յաջորդէ ծանր երգեցողութիւնը, «Այսօր դասք հրեշտակաց»ի, հանդերձ խնկարկութեամբ եւ քննարկելու նօճումով: Յունուար 5 1998, ԲՇ. երուսաղէմի Առաքելական Աթոռին տօնն է: Որոշ պահու մը ժամերգութեան, Ամեն. Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեան կը կանգնի Տեառնեղբօր գահին առջեւ, եւ կը ստանայ իրեն զոյգ առ զոյգ մօտեցող ներկայ զգեստաւորեալ հոգեւորականներուն յարգանքի խոնարհումը: Դպիրներու շապիկները բաց ոսկեգոյն

են: Դպրապետ երիտասարդ Վարուժան Մարգարեան, ի հենուկս իր հարբուխին լաւ մենեբրգեց Սրբասացութիւնը վերաբերումի միջոցին: Պատարագի այս մասը կատարուեցաւ Ս. Գլխադրի մատուռէն մինչեւ Աւագ Սեղան երկարող թափօրով: Եկեղեցի (ուր սիւներու մօտ կանգնած են փոքր խումբով սեւազգեստ Հայաստանցի երիտասարդ «միաբան»ներ) բերուած են վանքի Սրբոց Թարգմանչաց երկսեռ վարժարանի կարգ մը դասարաններ, որոնց մաս կազմող ուսանողները կը ստանան Ս. Հաղորդութիւն: Աւանդական եաշը կէսօրին՝ Գառնուկ եւ նուշով խառն բրինձով փիլան է, մածունով եւ անուշեղէնով հանդերձ:

Այս երեկոյ՝ Ս. Ստեփանոսի նախատօնակին առթիւ շարժական սեղան մը յարմարցուած է Ս. Ստեփանոսի մատուռի (այսինքն աւանդատան) մուտքի մօտակայ քառանկիւն հաստ սիւնին դէմ: Արարողութեան մասնակցող ամէն ոք հագուած է կարմիր, նահատակ նախասարկաւագին արեան նշան: Աւանդական ընտրութեամբ սարկաւագներու քուէով, այս տօնին իրրեւ բուրվառակիր եւ սպասարկող ընտրուած են զոյգ մը երիտասարդ վեղարաւորներ՝ Հայր Համբարձում եւ Հայր Թէոդորոս: Պատրիարք Սրբազանը կանգնած էր ժամանակաւոր գահի մը առջեւ, զետեղուած առժամեայ սեղանին հանդիպակաց: Յունուար 6, Գշ. Ս. Ստեփանոսի Տօնին, երբ հասաւ պահը «Փառք ի Բարձունս»ը լրացնող «Փառք, պատիւ եւ երկրպագութիւն» Մաղթանքին, զոր հանդիսաւոր կերպով արտասանեց Տ. Թորգոմ Պատրիարք, սարկաւագներու եւ կիսասարկաւագներու փոքր շարք, մէջտեղն ունենալով ի պատիւ իրենց այսօր սարկաւագ դարձած Հայր Համբարձումը եւ Հայր

Թէոդորոսը, վեր բարձրացուցին աջ ձեռքով բռնուած բուրվառներ, եւ խոնարհելով միանուագ խնկարկեցին Պատրիարք Հօր: Բոլորն ալ իրենց գլխուն ունէին ծանր սաղաւարտ մը եւ ձախ ձեռքին՝ մետաղեայ տապանակ մը: Շապիկներու վրայի գարդերը երկաթանման ագուցուած կտորներ էին: Շարքին մէջտեղի պատուակալ սարկաւագ զոյգ վարդապետները բռնած էին վարդագոյն ժպաւէնով իրարու միացուած երեքական մումերով փունջեր:

Յունուար 7, ԴՇ. Ս. Պետրոս եւ Ս. Պօղոս Առաքելներու նախատօնակին եւս, այս յետմիջօրէի, ատեանին մէջ կանաչ շուրջառ հագած միաբաններ զոյգ առ զոյգ խոնարհելով նախագահող Սրբազանին, կը փախն միասին, մեծարելու Աւետարան եւ մասունք գորս վարդապետ մը բարձր բռնած է դասին եզերքը կանգնած եւ դէմքը դէպի արեւմուտք դարձուցած: Վաղուան պատարագիչը ինչ առաջ փոքր թափօրով շրջան ըրաւ ժողովուրդին մէջ, խնկարկելով:

8 Յունուար, ԵՇ. Ս. Պետրոս եւ Ս. Պօղոս Առաքելներու տօնին պատարագը այսօր պիտի մատուցանէ Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի տեսուչ Հայր Թէոդորոս, անսովոր վայր մը: Խորանի կամարներէն վեր երկաթէ քաղրիքով պաշտպանուած ձեղնայարկի երկու փոքր սեղաններուն վրայ: Հայր Թէոդորոս սարկաւագներու եւ մոմակալներու հետ մագլցելով փայտէ ելնարանի մը վրայ մտաւ տաճարի հարաւային պատի մէկ քացուածքէն եւ նեղ պատի մէջէն սանդուղի միջոցաւ բարձրացաւ մինչեւ ձեղունի արեւելեան խորշը: Դժուար չէր նշմարել մոմակալներու բռնած կերոններու լոյսը վերէն ցայտող: Ս. Հաղորդութիւն տուաւ Հայր Թէոդորոս փոքրիկ աղջնակ

աշակերտներու, ձեղնայարկէն իջնելով, ձախակողման Ս. Աստուածածնի սեղանին առջեւ:

9 Յունուար, Ուրբաթ: Վաղուան տօնի նախատօնակի «Հրաշափառ»ը սկսաւ Պատրիարքարանի աստիճաններուն ստորոտը: Թորգոմ Պատրիարք հանդիսապետն է: Դպիրները կարմիր հագած են, իսկ վարդապետներու շուրջառները կարմիր յատակի վրայ ոսկեգոյն են: Գաւթին մէջ Պատրիարք Սրբազանը նկարող մի փանի լուսանկարիչներ կան: Տանարէն ներս, Ս. Գլխադրի մատուռի մուտքի հանդիպակաց սիւնին դիմաց մոմ լուցելու մեծ ջահ մը դրուած է տօնին առիթով:

10 Յունուար, Շաբաթ. Որդւոց Որոտման Տօնին. Առաւօտեան ժամերգութեան վերջաւորութեան Յայսմաւուրքի Ընթերցման պահուն ամբիոնէն կարդացուեցաւ Հանգիստ Յովհաննու Աւետարանիչի, որ կը պարունակէ քաղում «Ոհ»եր: Տ. Թորգոմ Պատրիարք պատարագեց Ս. Գլխադրի սեղանին վրայ, ուր վերաբերումին սկիհը մայր սեղանէն քերաւ հանդիսաւոր կերպով, սպասարկող Հայր Համբարձում: Իսկ Հայր Էմմանուէլ եւ Հայր Թէոդորոս մի փանի տարուան արեղաներ, ըրին խնկարկութիւնը սարկաւագի զգեստ հագած: Կային չորս ֆշոցակիրներ: Պատրիարք Սրբազանը տուաւ առանց բնարանի փառոց մը, շեշտելով Որոտման Որդիներու մարդկային յատկանիշները: «Նախանձոտ ըլլալը կը մատնէ մէկու մը եսասիրութիւնը» ըսաւ ան: Տանարէն ներս մեծահանդէս թափօրին մասնակցող երեք եպիսկոպոսները՝ Տ. Կիւրեղ, Տ. Վաղարշ, եւ Տ. Սեւան լրիւ զգեստաւորուած էին:

Կէսօրուան աւանդական ճաշին,

որ սպասարկուեցաւ միաբանական սեղանատան մէջ, նախագահեց Պատրիարք Սրբազանը: Ներկայ եղան եպիսկոպոսներ եւ ուսանողներ: Խօսուեցան բաժակաճառեր: Երիտասարդ վարդապետ մը իր ուղերձին մէջ զանց ըրաւ ներկայ «Արժանաշնորհ» ֆահանաները, դժգոհութիւն պատճառելով Եւրոպայէն եկած նորապսակ ֆահանային: Ի լրումն Աւագ Տօներու կատարումին, թաց կիրակի յետմիջօրէի մը յաջորդ Բշ. առաւօտ, Յունուար 12ին անսովոր ձիւն մը: Առտու ժամը 6ը ֆառորդ անցած նշմարեցի որ Պարտիզաթաղի փոքր թուփերը եւ խաչքարը, ինչպէս նաեւ գետինը ծածկուած են թաց ձիւնով: Վանքի մեծ քակը ձիւն փերող չկայ. զոյգ մը կօշիկներու հետք կը տեսնեմ: Զունիմ ռատիօ գիտնալու թէ ինչ կը նախատեսուի օդի մասին: Ժամը արդէն 6:30 է եւ Ս. Յակոբայ տաճարին զանգերը կը հնչեն: Պէտք է ֆայեմ դէպի աղօթքի տունը, կպչուն ձիւնին մէջէն:

### 3.- Դեգերումներ Արքոյ Յակոբեանց Վանքէն ներս.

Յունուար 4. Կիրակի: Երուսաղէմ հասնելուս վաղորդայն է: Առաւօտուն Սրբոց Հրեշտակապետաց փոքր վանքի սիրուն եկեղեցւոյն մէջ մատուցուող պատարագին ներկայ եղայ. ֆալելով Պարտիզաթաղի իմ սենեակէն դէպի հարաւ-արեւելք, անցնելով ֆարէ մարդահասակ ու նեղ կամարի մը տակէն, ձախիս թողելով Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանը, որ իրարմէ կ'անջատէ Պարտիզաթաղը եւ զառիթափին ստորոտը գտնուող Հրեշտակապետաց վանքը: Այժմ երեկոյ է եւ օդը կը ցրտէ. անկիւնի սա հասարակաց սենեակ հեռուստատեսիլի գործիք մը կայ եւ դուրսէն լոյս կ'երբեւի, սակայն

սենեակի մուտքը չեմ ստուգած: Սաւառնակի երկար ուղեւորութենէն ետք մարզանքի կարիքը կը զգամ: Պարտիզաթաղը՝ կառուցուած նախորդ դարուն եւ Տ. Թորգոմ Պատրիարք Մանուկեանի նախածնունդեամբ արդիական շէնքի վերածուած ասկէ 5-6 տարի առաջ, երկյարկանի կամարակապ ճեմարան է: Կը ճեմեմ մի ֆանի անգամ երկու յարկերու լայն անցքերուն մէջ ինքզինքս շարունակ գտնելով փակ դռներու եւ անթափանց լուսամուտներու առջեւ: Առաւել թարմ օդ ծծել կարենալու համար կը ֆայեմ դուրս Պարտիզաթաղի մուտքի ծանր դուռը շարժելով, եւ ձախ դարձ մը կ'ընեմ Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի ուղղութեամբ: Երկյարկանի Մարտիկեան Թանգարանի մօտէն անցնիլ հարկ է: Ներսի պահապան շունը ոտնաձայնս լսելով քարձր հաչոց մը կը սկսի: Ան չի գիտեր եւ հոգն ալ չէ, որ պատանութեանս եօթ տարիներուն այս նորելուկ թանգարանը ժառանգաւորաց եւ ընծայարանի սաներու ննջարանն էր եւ մնայուն բնակարանը կրթարանի տեսուչին եւ փոխ տեսուչին:

Յունուար 12. Վերջացած է Աւագ Տօներու շարքը. երէկուան անակնկալ ձիւնը զարմացուցած է Երուսաղէմացիները: Պարտիզաթաղի ինձ այլեւս ընտանի ճեմավայրի կամարներուն տակ անգամ մը եւս կը սկսիմ իմ ճեմելս, մի քիչ թարմ օդ առնելու եւ մարզանքի համար: Յարկաբաժինէս մի ֆանի դուռ անդին կը գտնուի երիտասարդ արեղայ Հայր Ընծանուէրի յարկաբաժինը: Իմիններուս նման անոր պատուհանները կը նային դէպի արեւմուտք: Դուռը թաց է, եւ Հ. Ընծանուէրը նշմարելով ճեմելս գիս կը հրաւիրէ ներս, առաջարկելով ցոյց տալ ինձի իր ստեղծած նկարները: Երկու

սենեակ պարունակող այս յարկաբաժինը լի է նկարչական արուեստին վերաբերող նիւթերով եւ գործիքներով: Տեսնուող նկարները վառ գոյներով նոխ են: Հ. Ընծանուէր կը յայտնէ թէ այս ամրան վերջերը նկարահանդէս մը պիտի սարքէ Ամմանի մէջ Պատրիարք Սրբազանի հովանաւորութեամբ:

Յունուար 13: Համաձայն Հին Տումարին այսօր վերջին օրն է տարուան: Աշխարհական պաշտօնեայի մը կարգադրութեամբ այսօր ոչ միայն մաքրուեցաւ սենեակս, այլ նաեւ Պարտիզաբաղի լուացփի սենեակէն բերուելով կտաւէ պարկի մը մէջ ամփոփուած իմ անձնական զգեստներս յանձնուեցան ինծի: Երեկոյեան, միաբանութեան Ամանորի ընթրիքին եւ երգի տօնախմբութեան ներկայ եղաւ Տ. Թորգոմ Պատրիարք, կողքին ունենալով գոյգ մը եպիսկոպոսներ: Ժամը տաս ու կէսին երբ առանձնացած էի սենեակս եւ ֆնաթաթախ վիճակի մէջ, հեռաձայնեց ժառանգաւորաց վարժարանի իր սենեակէն Հայր Շնորհ Գասպարեան, ինձ յիշեցնելու թէ կէս գիշերին վանքի մեծ բակին մէջ հաւաքոյթ պիտի սարքուէր «Փառք ի Բարձունս»ի երգեցողութեամբ: Երգիչ սաներն ու միաբանները պիտի շարուէին Ս. Յակոբայ տաճարի հարաւային պատի եզերքը: Ժամը կը մօտենար, եւ սովորական ամանորի պայթուցիկներու աղմուկը կը լեցնէր մթնոլորտը: Մութին մէջ բակի հարաւային երկյարկանի մի հին քնակարանի տանիքին վրայ երեւցաւ սիւլուէրը՝ գլուխը ցուրտէն պաշտպանած Պատրիարք Սրբազանին: Սաները «Փառք ի Բարձունս»ին վրայ աւելցուցին մօտալուտ Ս. Ծննդեան շարականներու երգեցողութիւն: Բացառաբար այս գիշեր մինչեւ կէս գիշերէն անդին անփակ բողոքած էր վանքի արտաքին դուռը:

Մեծ թիւով աշխարհականներ վանքի ներսէն թէ դուրսէն հաւաքուեցան այս մեծ բակին մէջ, ձայնակցելով երգեցողութեան: Առժամեայ Լուսարարապետ Սեւան Եպիսկոպոս ըրաւ աւուր պատշաճի մաղթամներ, ուղղելով խօսքը հեռուն առանձին տանիքի վրայ կանգնած Ամեն. Տ. Թորգոմ Պատրիարքին: Քովէս անցաւ երիտասարդ վարդապետ մը, որու քաղուկին յենած էր անոր աչազուրկ եղբայրը: Եւ ինչպէս յաճախ կ'ընեն ծխելու մոլիները, հոգ չէ թէ ինչ է պահը կամ վայրը՝ անտեսանելի մէկը անկիւն մը սիկարէթ ծխել սկսաւ:

Յունուար 16. կէսօրէն ետք, օգտուելով արեւէն, ճեմեցի նախ պարտիզաբաղին մէջ ապա կտրելով մեծ բակը ուղղուեցայ դէպի հիւսիս-արեւելք, Լուսարարապետի յարկաբաժինի կամարին ներքեւէն անցնելով: Յանկարծ կը նշմարեմ նշանատախտակ մը Հ.Մ.Ը.Մ.ի ակումբն է: Ու ճիշդ անոր մուտքին մօտ կայ անբացատրելի՝ փոքր աղբակոյտ մը, որու շուրջ հաւաքուած են ... առնուազն վեց կատուներ:

Յունուար 17, Շաբաթ: Սենեակիս մէջ ընդհատելով ընթերցումը երջանկայիշատակ Շնորհ Գալուստեան Պատրիարքի օրագրութեան, կէսօրէ ետք պտոյտի ելայ Սրբոց Թաքմանչաց դպրոցի շէնքէն անդին, հետզհետէ նեղցող փողոցներուն մէջ, դէպի վանքի արեւելքը: Հայ երիտասարդ մը ուղղութիւն, տուաւ ինծի եւ ճամբաս շարունակելով հասայ հրապարակ մը ուր քաղում օթօմօպիլներ կանգ առած շարուած էին: Քիչ հեռուն կ'երեւար Հրէից Լացի Պատը: Շատ մը հրեայ երիտասարդներ, ինչպէս նաեւ Արաբներ, երթողարձ կ'ընէին: Դէպի հոն շրջանակ դառնալով, մտայ անմարդարձակ երեւցող Սրբոց Հրեշտակապետաց վանքի

համեստ մուտքեն ներս: Ատենոֆ այստեղ իրենց խուցերն ունեին իմ եւ ուսանող Միաբանակիցներուս ներմակեղէնները մաքրող արդուկող մայրապետները, որոնց սերունդը սպառած է կարծես: Գիտեմ որ այս փոքր վանքի տեսուչ եպիսկոպոսը իր բնակարանը ունի այստեղ, հաւանաբար լաւ կահաւորուած, սակայն յայտնի չէ թէ որ մէկ կառոյցն է: Այս հին շէնքին մէջ խուցեր, սանդուղներ իրարու փակած են եւ դուրսէն տեսնուողը մամուռ, քօշնած ներկ եւ ժանգոտելու ընթացքին մէջ եղող կղպանք ու ձող է: Մի քանի ցած տանիքներու վրայ չուան կայ ձիգ՝ լուացֆով բեռնաւոր, նշան՝ թէ ամայի թուող այս ողորմելի անկիւնը մարդկային արարածներ կ'ապրին: Անկիւնադարձի մը ինչ տեսնեմ: Լեմոնի ծառ մը, վրան քազմաթիւ հասունցած պտուղներով: Լուսահոգի Տ. Վազգէն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը պիտի նախընտրէր այս հիւրեղ լեմոնները քան Մոսկուայէն երբեմն իրեն հասցուածները:

Կիրակմուտքին Ս. Յակոբայ Տաճարին մէջ անուշ կերպով «Լոյս Զուարթ» մենեքեղեց ժառանգաւոր Կարէն, մի քիչ խոպոտ ձայնով: Դպրապետ Հայաստանցի Վարուժան կը քաջալերէ, այս սանը, որ յաջորդ առտու Իւդարերից Աւետարանի ընթերցումին «Արի»ն եւս մերենբեգեց:

Սակայն այս գիշեր՝ երրորդը ժամանումէս ի վեր անցուցած շաբաթներուս, խաղաղ չէ դուրսը: Հ.Ե.Մ.ի սկառուտները պատրաստուելով մօտալուտ Ս. Ծնունդի հանդիսաւոր շքերթին դէպի Բեթղեհէմ, փորձ կը կատարեն վանքի քակը, իրենց փողաւոր գործիքներով եւ թմրուկներով, երեք երեկոներէ ի վեր:

Յունուարի 18, Կիրակի. Վանքի

մեծ քակին մէջ վերջին պահուն փորձ կ'ընեն Հ.Ե.Մ.ի եւ Հ.Մ.Ը.Մ.ի համագործակաւոր սկառուտները իրենց նուագարաններով: Ինձ համար նշանակուած թափսին գտնելէս առաջ մի քանի անգամ լուսանկարեցի այս եռանդուն խումբերը հայ պատանիներու:

Յունուար 19, Ս. Ծնունդ, Երկուշաբթի: Միշտ եղած են ափ մը Երուսաղէմ բնակող հայեր, որոնք փոխանակ այս տօնին երթալու Բեթղեհէմ, կը նախընտրեն Ս. Ծնունդը տօնել Երուսաղէմի մէջ: Թէպէտ կէս գիշերէն քիչ ետք Բեթղեհէմէն Երուսաղէմ վերադարձած եւ քնատ էի, առաւօտուն ժամը 6էն քիչ ետք հեռաձայնով գիս արթնցուց Հայր Բարսեղ, մշտաբար ոգնականը Լուսարարապետին: Անոր խնդրանքն է որ քաժինս բերեմ ժամապաշտութեան Ս. Յակոբայ տաճարին մէջ, նախքան Ս. Պատարագի սկսիլը: Ժամաբարը, որ առ այժմ առանձին է տաճարին մէջ, Հայր Կոմիտասն է: Քաղաքացի Կարապետ Յակոբեան, դիւանատան ամենահաս պաշտօնեայ, իր զօրաւոր ձայնով երգեցողութեան կ'առաջնորդէ աշակղմեան դասին մէջ: Որոշ կէտի մը կաղն ի կաղ մօտեմալով ինձի Կարապետ բեղադրեց որ խումբ մը «արժանաւոր»ներու խոստովանութիւնը լսեմ տաճարին կից Ս. Էջմիածնի մատուռին մէջ: Տասներկու քարեպաշտներ՝ կիներ մեծ մասամբ, ինձի մօտեցան քիչ յետոյ:

Հայր Ծնորիք Գասպարեան եւ Կիրեղ Եպս. եկեղեցի ժամանեցին Ս. Պատարագի: Մինչ այդ ես օգնեցի՝ ընելով ընթերցումը «Փառք ի Բարձունս»ին անմիջապէս հետեւող աղօթքին եւ Յիսուսի ծննդաբանութեան Աւետարանին:

Պոլսեցի Շահան Սարկաւազ, փառաւոր կերպով զգեստաւորուած, սպասարկեց նախ որպէս խնկարկող, յետոյ

իրրեւ նաշու Աւետարան ընթերցող եւ վերաբերող:

Այս մեծ տօնին, անբացատրելի բուեցաւ ինծի փարոզիսութեան զանց առնուիլը: Զրօրհնէ՛քի համար բեմին վրայ դրուեցաւ քանգարանային երեւոյթով պղնձեայ մեծ կաթսայ մը, որուն մօտ Կիւրեղ Եպս. կարդաց Ս. Բարսեղ Կեսարացի Հայրապետի ջուրի օրհնութեան երկար աղօթքը:

Բարի դէմքով, ալեհեր սակայն միջին տարիքով տեղացի աշխարհական պարոն մը յանձն առած էր Զնօրհնէ՛քի կնիքահայրութիւնը:

Մէսի աւարտումին, ան Կարապետ Յակոբեանի միջոցաւ զիս եւ ժառանգաւոր սան մը հրաւիրեց այցելել իր եւ տիկնոջ բնակած տունը, վանքէն դուրս մօտակայ թաղ մը:

Ամերիկա վերադառնալէս մէկ օր առաջ Յունուար 21ին առանց ազդի այցելեցի Սրբոց Հրեշտակապետաց Եկեղեցւոյ մօտակայքը բնակող Արամ Խաչատուրեանին, զրօսաշրջիկներու առաջնորդ: Համեստ, փոքր բնակարանի մը մէջ կ'ապրէր իր ծերունի մօր, երիտասարդ Պուլկարահայ տիկնոջ եւ երկու մանչուկներուն հետ:

4.- Դեգերումներ վանքէն դուրս.- Սրբոց Յակոբեանց վանքի մեծ դռնէն դուրս ելնողը դէպի հարաւ մէկ ուղղութեամբ սուրացող կառքերուն հետեւելով հարկադրուած է անցնիլ մեծ կամարի մը տակէն, որուն վերէն Պատրիարքարանի շէնք շէնքէն կ'երկարի դէպի մեծ արտը, սուլթանական դարաշրջանէն ժառանգուած մեծ պատով: Այս արտէն օգտուելով նախորդ Պատրիարք Տ. Եղիշէ Արք. Տէրտէրեան 70-ական բուականներուն Ալեքս եւ Մարի Մանուկեանի բարերարութեամբ շինել տուաւ ընդարձակ ժառանգաւորաց վարժարանը, որուն յարակից է նոր

տպարանը:

Դպրոցի մուտքի դռնէն ներս մտնել կարենալու համար հարկ է նայիլ աջէն սուրացող մեքենաներուն եւ սպասել առիթի, փողոցին միւս կողմը անցնելու: Այս կէտին փողոցը լայնցուած է կանգ առնող կառքերու դիրութեան համար: Աջ անկիւնը կը գրաւեն զոյգ մը խանութներ զորս կը բանեցնեն հայեր: Այս խանութներու վերեւէն դէպի վանքին հին սեղանատունը ձգուած է ուրիշ կամար մը եւս, որուն տակէն դէպի հիւսիս փառողները պէտք է անցնին, մայթէ զուրկ նեղ փողոցին մէջ: Այս է նամբան որ կը տանի զառ ի վար, դէպի Դաւիթի Բերդը, դէպի նամակատուն, դէպի քրիստոնէից թաղ, որուն սիրտն է Ս. Յարութեան Տաճարը, փոսի մը մէջ ցցուած, եւ փակած իր հարեւան կառոյցներուն: Իմ երուսաղէմ ուսանողութեան եօթ տարիներուն եւ 1962էն ի վեր աստ մի ֆանի կարն այցելութիւններուն միջոցին յաճախ գտնուած էի Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ, մինչեւ անգամ գիշերած այնտեղ մի ֆանի նախատօնակներու առընչութեամբ: Այս անգամ սակայն, կարգ մը անհրաժեշտ սննդեղէններ եւ դրոշմաթուղթ գնելու համար խնդուած այս շրջանը մի ֆանի անգամ այցելութիւններս զիս հեռու պահեցին Սուրբ Յարութեան տաճարը մտնելու վայելքէն: Ամերիկա վերադարձիս նախօրեակին վանքի աւագ թարգման Հ. Ռազմիկ բարեհաճեցաւ ընկերակցիլ ինձ դէպի իրեն ծանօթ յուշանուէրներու խանութ մը՝ Ս. Յարութեան տաճարի մուտքի քակին մօտ: Նախորդող օրերուն, երբ տակաւին Ռամազանի շրջանը կը բոլորէին տեղացի իսլամներ, նկատած էի տրտում եւ յոգնած դէմքերը խանութպաններու, որոնցմէ մին

երեւոյթէս կռահելով օտարական ըլլալս, ի պատասխան հարցումիս քաղաքավար կերպով ուղղութիւն տուաւ:

Յունուար 13. Ամանորի նախորդ երեկոն, հրաւերի մը անսալով գացի ժառանգաւորաց վարժարանի հանդիսասրահին մէջ ի գործ դրուող յայտագրի մը: Կրօնական թեմայով տափակ ներկայացում մը կատարեցին սաները: Պատրիարքարանի դիւանատան աշխարհական պաշտօնեաներ հրաւիրուած էին: Անոնք մասնակցեցան սարկաւազ ուսանողի մը ղեկավարած «մրցում»ին եւ եղան մրցանակ շահողներու շարքին: Կը լսուէր հեռուէն, վանքի բակէն, աղմուկը Հ.Ե.Մ.ի ակումբին առջեւ թմբուկ զարնող սկաուտներու: Ակումբի ճակատը լոյսով ողողուած էր, եւ վառ էր նաեւ Սրբոց Յակոբեանց Տաճարի գմբէթի խաչը: Քիչ ետք բակէն պիտի անցնէր Տ. Թորգոմ Պատրիարք, նախագահելու Պարտիզաթաղի սեղանատան մէջ սարքուած միաբանական Ամանորի ընթրիքին:

Յունուար 14.- Ամանորի Ս. Պատարագէն ետք Պատրիարքարանի մեծ դահլիճին մէջ համայնֆային շնորհաւորանք կատարուեցաւ մեծ ու պզտիկ հայ երուսաղէմացիներու կողմէ, ուղղուած Ամեն. Թորգոմ Պատրիարքին: Աւանդական նուէրը գոր թաշխեց Պատրիարք Սրբազանը իրեն աջահամբոյրի մօտեցող իւրաքանչիւր անձի, Եաֆայի մեծկակ նարինջ մըն էր: Երբեմն պտուղին կից տերեւով հանդերձ:

Նոր Տարին բարի արարքով մը պիտի սկսէր դիւանատան պաշտօնեայ Կարապետ Յակոբեան: Կանխաւ ապահովելով Ս. Հաղորդութիւն պարունակող մասնատուփ մը, վարձեց թափս մը եւ զիս հետն առնելով զնաց պետական ծերանոց մը ուր շաքաթներէ

ի վեր կը խնամուէր վանքի բնակիչ տարեց հայուհի մը: Տիկին Յակոբեանի պատրաստած նաշ մը յանձնեց Կարապետ այս լիուծ հայուհիին, որուն նախ տուի Ս. Հաղորդութիւն, մէկ կողմէ հիանալով ծերանոցի մաքրութեան եւ պաշտօնեաներու կարեկից վերաբերմունքի մասին: Դէպի վանք մեր վերադարձին համար Կարապետ հարկ եղած դիմումը ըրաւ թափս ճարելու համար:

Յունուար 16. Արտասովոր արեւ մը կայ կէսօրէն անմիջապէս ետք: Վանքի մեծ բակին մէջ դեգերումներու ընթացքին կը կտրեմ դուրսի փողոցը եւ կ'անցնիմ նոր ժառանգաւորաց վարժարանի խոհանոցի դուրսի դաշտը: Ընդարձակ ու լիուծ տարածութիւն մը՝ ուր գրեթէ ամէն քաղաքացի կը հանդիպիս կեղեւի, հացի մնացորդի, կտրած խոհանոցային իրեղէններու եւ թղթեղէններու: Արեւելք է, եւ քիչ անդին կը վիտան վանտալներ:

Յունուար 19, Ս. Ծնունդ, երկուշաբթի: Աւարտած է Զօրահնէֆի արարողութիւնը Սրբոց Յակոբեանց Տաճարին մէջ: Ալեհեր միջին տարիքով պարոնը որ յանձն առած էր արարողութեան կնիքադրութիւնը, սպասարկող Կարապետ Յակոբեանի միջոցաւ հրաւիրեց զիս եւ սան մը այցելելու իր տունը՝ տօնը շնորհաւորելու: Երեւոյթով կը փախնէ վանքի մեծ դռնէն դուրս դէպի հիւսիս, դէպի խորհրդաւոր հայոց թաղը: Այս թաղը մտնելու համար փողոցէն դէպի աջ բացուող առաջին փողոցէն ներս պէտք է մտնենք: Ատենօք տարին մէկ-երկու անգամ այս ճամբով կ'այցելէինք Ասորիներու եւ Ղպտիներու վանքերը, որոշ տօնախմբութեանց համար: Այժմ հետզհետէ նեղցող ճամբով եւ արեւադարձային պտղատու

ծառերով եզերուած անցքով կը մտնենք միայրակ տուն մը: Դուրսէն անպանդն իսկ ներսէն հիանալի կերպով ճաշակաւոր յարդարուած տուն մը, ուր տանտիկինը մեզ երեք հիւրերս կը մեծարէ սուրճով, կարկանդակով եւ խմիչքով: Սիրուն պարտէզ մը կ'աւելցնէ հրապոյրը այս հայու տունին:

Յունուար 20, Երեւան: Հայր էմմանուէլ, տեսուչ ժառանգաւորաց վարժարանին, հրաւիրեց զիս կէսօրին ճաշելու սաներուն հետ, անոնց սեղանատունը: Այս առթիւ մեծարուեցաւ սեղանապետ Տիկ. Մարի Գուրուեան, որուն ընծայուեցաւ ծաղկեփունջ մը եւ նոր Կտակարան մը: Տիկինին ամուսինը Նուպար վանին մառանապետն ու սեղանապետն է: Այս առթիւ ուսանողներուն խօսեցայ մաքրասիրութեան եւ ընթերցասիրութեան մասին: Դժբախտաբար ուսանողներէն շատեր, բոլորն ալ Հայաստան ծնած, այստեղ կը գտնուին հակառակ իրենց կամքին:

Յունուար 22. Ս. Աստուածածնի գերեզմանին այց, Գեթսեմանի ձոր: Այսօր ժամաբարն է Հ. Շնորհի Գասպարեան, որուն հետ ժամադրուած կը հանդիպիմ Պարտիզաբաղի դուռը: Որոշած ենք քաղելով հասնիլ սրբավայրը, ընտրելով վայրէջքի յարմար ճամբաներէն մին: Վրայ կը հասնի Հայր Թէոդորոս, որ ուրիշ նպատակով կ'ուղեւորի փոքր հանրակառքով մը, եւ կ'առաջարկէ մեզի տեղ տալ: Դաւիթ Գաբրիէան, յարաբերական դիւանի օգնական եւ դպիր Ս. Աստուածածնի

տաճարին, կ'ընկերանայ մեզի: Կառքերու խնդում կայ փողոցներուն մէջ: Մի քանի վայրկեան ետք հասած ենք Ս. Աստուածածին, ուր կը գտնենք տեսուչ Հ. Հայրիկը: Ս. Պատարագէն առաջ Հ. Հայրիկ առիթ կը ստեղծէ ցոյց տալու ինձ գետնափոր այս եկեղեցւոյ Ս. Յովսէփի մատուռին մէջ իր կատարել տուած նորոգութիւնները: Կերպը կը գտնէ տալու անունը լուսահոգի Տիրան Արք. Ներսիսեանի անոր մասին հիացական արտայայտութիւններով: Միս մինակը Հ. Հայրիկ դպրաց դասի դեր կը կատարէ, իր լաւ ծայնով երգելով Կոմիտաս Վրդ.ի դաշնաւորումը պատարագը: Որոշ կէտի, անպատշաճ արարքի մէջ գտնուող անձանօք զրօսաշքիկ մը կարգ հրաւիրելու համար երգեցողութիւնը առժամաբար յանձնեց ինձ: Այս տեղը խոնար է եւ ցուրտ:

Դաւիթ Գաբրիէան սակարկեց քաֆսի վարորդի մը հետ: Ան, Հ. Շնորհի եւ ես հասանք Կաթողիկ ծերանոց մը ուր կը խնամուէր վանքի աշխատաւոր միաբան Յակոբ Սէմէրեան, որու հետ 1935ին մի քանի ամիս դասընկեր եղած էի ժառանգաւորացի մէջ: Յակոբ այսօր անուաթոռի մէջ էր գլխուն փաթոց մը: Խօսակցութեան ընթացքին յայտնեց իր տարիքը (ինձմէ 5-6 տարի մեծ) եւ ուսման անյարմար ըլլալը: Այդուհանդերձ իր որոշ ձիրքերով օգտակար եղած էր շատ մը միաբաններու:

ԱՐՏԷՆ Ա. ՔԶՆՅ. ԱՇՃԵԱՆ